

דף נא

'סלקא דעתך אמינא כיון דלא כתיב בהו 'שקלים' אימא זווי בעלמא, קמ"ל דמילף קא ילפי מהדדי'. הלימוד הוא כסף קצוב מכסף קצוב, וכדרב אסי. כן פרש"י. ונראה לכאורה שלמדים לכל כסף קצוב האמור בתורה שהמדובר הוא על שקל הקדש.

ואולם בירושלמי (שקלים ב, ג ובמפרשים) מצינו ש'עשרים כסף' האמורים במכירת יוסף הכוונה לעשרים דינרים, שכן אמרו שם: לפי שמכרו את בכור רחל בעשרים כסף, יהא כל אחד ואחד פודה את בנו בכורו בעשרים כסף, והיינו עשרים דינר. ועוד אמרו: לפי שכל אחד ואחד מאחי יוסף, קיבל 'טבעה', לפיכך יהא כל אחד ואחד נתן שקלו 'טבעה' דהיינו מחצית השקל – שני דינרים.

ויתכן שרב אסי דיבר רק על האמור בתורה בנוגע למעשה, שכיון שבא הכתוב לפרש וללמדנו הלכה ולא לסתום, לכך המדה היא ללמוד הסתום מן המפורש, אבל בדברים שאינם למעשה לא.

'מצרפיין שקלים לדרכונות...' ע' באריכות באגרות משה יו"ד ח"א קפט, קצ, קצא. וע"ע חו"א חו"מ טו, טז. עוד בענין נתינת מחצית השקל במטבעות שונות – ע' רש"ש; מנחת חינוך קה; שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות לח, ד.

'כתב לכהן שהוא חייב ליתן חמשה סלעים – חייב ליתן לו ובנו אינו פדוי'. יש מקשים, כיון שאין בנו פדוי מדוע חייב ליתן לו, הלא אין כוונתו להשתעבד לו אלא על סמך שיהא פדוי? ויש מתרצים, כיון שמדין תורה הוא פדוי (כמו שאמרו בגמרא בע"ב) – הרי זכה הכהן בפדיון בתורת מתנות כהונה (עפ"י לבוש וט"ז יו"ד שה סק"ג). ואולם יש להקשות על כך, הלא מבואר בגמרא (ע' להלן ע"ב וברש"י ותוס' וכן מפורש בכתובות קג.) שגם מן התורה אינו פדוי אלא לכשיתן, ואם כן בשעת נתינת השטר לא זכה הכהן (מנחת חינוך שצב; יד דוד).

ויש מתרצים, כיון שמן התורה פדוי לכשיתן הרי שיש תוקף לשטר זה, הלכך חייבו חכמים ליתן לו אעפ"י שאמרו שלא יהא פדוי, מדין 'הפקר ב"ד הפקר' (עפ"י קהלת יעקב (הקדמון) דף צד:), או משום קנס שלא יהיו רגילים בכך, כיון שמן התורה הוא פדוי (עפ"י יד דוד. וע"ע הפלאה כתובות קג; חדושי ר' עזריאל שם).

'דריש ריבוי ומיעוטי... כללי ופרטי...' סיכומי כללים ושיטות בענין דרשות כלל ופרט ורבי ומיעוט – ע' ביוסף דעת נזיר לה.

'ולא בהקדשות. פשיטא, לאו דידה הוא? אימא...' ואין לפרש בקדשים קלים ואליבא דרבי יוסי הגלילי שאמר ממון בעלים הם – כי אפשר שבאמת בנו פדוי לדעתו (מים קדושים).

(ע"ב) 'זו דברי רבי יוסי ברבי יהודה סתימתא. ואמרי לה זו דברי רבי אלעזר ברבי שמעון סתימתא'. מצינו כינוי זה כלפי שני החכמים הללו (בעירובין לח: ובחולין ל.) – שרבי [שהיה חברם], ראה דבריהם במקומות הרבה ושנאם במשנה בסתם (עפ"י רש"י).

'לפיכך אם רצה הכהן ליתן לו במתנה – רשאי. תנינא להא דתנו רבנן... גטלו והחזירו לו – יצא'. מלשון 'תנינא להא' מבואר שמשנתנו מדברת שהכהן מחזיר לו לאחר הפדיון. וצ"ע לפי זה מהו לשון 'לפיכך' שבמשנה, הלא משמע שהדברים מתייחסים על הקטע הקודם: 'כתב לכהן' – שהיב ליתן לו ובנו אינו פדוי, וכמו שפרש"י במשנה (וע' גם רש"י שם), ואם כן אין זה שייך כלל לדין החזרת המעות לאחר הפדיון.

ואולי יש לומר שפירוש המשנה 'חייב ליתן ובנו אינו פדוי' – אינו פדוי בשטר זה, עד שיתן. וכמו ששנה התנא קמיה דרב נחמן, ואף רב נחמן אמר לו: 'זו דברי ריב"ז סתימתא... – משמע דקאי אסתם משנתנו [וכן אמר רב ששת – כגרסת הרא"ש, וודאי אינו חולק על סתם משנה]. וגם לפי מה שהסיקו הלכה כחכמים שאין בנו פדוי, הלא אינו אלא מדרבנן כדברי עולא, ומאידך נראה שלשון התנא 'אין בנו פדוי' משתמע שאין כאן פדיון כלל, אף לא מן התורה – הרי שהמשנה מדברת רק עד שיתן, אבל לכשיתן יש כאן פדיון מדינא. ועל זה מתיחס המשך דברי התנא 'לפיכך אם רצה הכהן ליתן לו במתנה רשאי' – כלומר לאחר שקיבל המעות וחל פדיון [ולעולא, היינו מדאורייתא]. וזהו 'תנינא להא...'.
 ויש להוכיח כפירוש זה ממה שכתבו התוס' (ד"ה אבל) שאפשר לפרש משנתנו 'אינו פדוי' – עד שיתן. וכן פרש רבנו גרשום במשנתנו. ולפי"ז הלא 'לפיכך...' דמתניתין לא יוכל להתפרש כפרש"י במשנה שאין לו תקנה אלא אם רצה הכהן להחזירו לו, שהרי לכשיתן לכהן אכן יהא פדוי (כן הקשה בספר מים קדושים) – אלא משמע שה'לפיכך' מתיחס לתנא שנתן וחל הפדיון, כאמור.

'נתנו לעשרה כהנים בבת אחת – יצא. בזה אחר זה – יצא. רש"י פרש 'לעשרה כהנים בבת אחת' – שהניח לפני כולם חמש סלעים והלך לו. יש מדייקים מדבריו שפדיון הבן הריהו כפרעון חוב, שלכן מועיל להניח ביניהם ולהסתלק, ואין צורך בנתינה לידו של כהן. ולפי זה מועיל לפדות בעל כרחו של כהן, כמו פרעון חוב. וכשיטת הפרי-חדש המובאת בקצות החשן (רמג סק"ד).

ואולם בספר נתיבות המשפט (שם) חולק וסובר שאין מועילה נתינה בעל כרחו של כהן (וכן לכהן קטן. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א רכ, ובמובא ביוסף דעת יבמות טז).

ויש לבאר דברי רש"י באופן אחר; הנה כמה פוסקים (ע' פרישה וב"ח יו"ד שה"ו; וע"ע בפ"ת שם מהחח"ס) דייקו מדברי רש"י 'בזה אחר זה – ולכהן אחד' (כ"ג צאן קדשים ועוד. ואולם המהרש"א גרס 'אחר') – שאין מועיל ליתן הפדיון לכמה כהנים בזה אחר זה [ואין כן דעת הרמב"ם (בכורים יא, ז) והתוס' מת:]. ויש לבאר טעמו של דבר, כי באמת אין פדיון אלא בחמש סלעים ולא ב'חצי חמש' (כמו שאמרו לעיל מח:). ולפי זה הפדיון חל רק בתשלום הסופי של גמר החמש, ואם כן יש לומר כאשר נותן הפדיון לכמה כהנים, כל כהן יכול לומר שאינו מתרצה בפדיון עד שיתן לו כל החמש, והרי לא נתן חמש לשום כהן, נמצא שאין הפדיון חל כי הוא בעל-כרחו של כהן. ואולם בכהן אחד, כיון שמקבל בסוף חמש סלעים, הרי אם לא יתרצה בפדיון בעת השלמתם יצטרך להחזיר.

אמנם, כאשר מניח את הפדיון בבת אחת בין כמה כהנים והולך לו, כיון שאם לא יתרצו הראשונים בפדיון יצטרכו להחזיר מה שנטלו, שהרי לא נתן להם בעצמו אלא הניח לשם פדיון – הרי זה דומה לנתינה לכהן אחד. ולכן דייק רש"י לומר שבזה אחר זה אין מועיל אלא בנתינה לכהן אחד, ובבת אחת מועיל גם בנתינה לכמה כהנים – באופן שמניח ביניהם לשם פדיון (עפ"י 'אור גדול' על המשניות).

לא הבנת, כאשר נותן לכמה כהנים לשם פדיון, מדוע לא יצטרכו להחזיר לו אם אינם מתרצים בפדיון, והלא כיון שהפדיון לא חל כי לא השלים, ממילא המעות חוזרים, שהרי ודאי נתן רק על מנת שיתרצו לחלות הפדיון, ולא נתן לשם מתנה. ע"ע דרכים אחרות: במהריט"א; יד דוד; חדושים ובאורים ויב.

'קיים זה אף הלכה זו'. משמע שכן ראוי לנהוג, שהרי קוראו 'הלכה'. ומשמע שמתנות כהונה ניתנו מחמת הצורך, לפי שהכהנים לא נחלו נחלה, הלכך מי שאין לו צורך ראוי לו שיחזיר. אבל הרמב"ם (בכורים יא, ח) כתב שאם רצה להחזיר מחזיר, ולא הזכיר שראוי הדבר למי שאפשר לו. ואולי משום שאין ראוי להנהיג כן, שיש לחוש שתהא תחילת הנתינה כדי לקבל בחזרה, כהוא מידעם ביש (עפ"י הדרשים ובאורים ויב).

דברי חנינא הוה רגיל ושקיל ומהדר, חזייה לההוא גברא דהוה קא אזיל ואתי קמיה, אמר ליה: לא גמרת ויהיבת מידעם ביש, הילכך אין בנו פדוי'. יתכן שאדם יודע שצריך ליתן במתנה גמורה והוא עושה כן, וכיון שהוא יודע בכהן שרגיל להחזיר לכן הוא מהלך לפניו; אלא שאין הנהגה זו רגילה אצל אדם היודע שצריך להקנות לכהן, כי אין דרכם של בני אדם להדר אחר מתנות. והלה שעשה כן הבין בו ר' חנינא שהיה סבור שאין צריך רק מתנה לשעה, או שנתנו על מנת להחזיר, והרי לא היתה דעתו של ר' חנינא לקבל במתנה ע"מ להחזיר אלא במתנה גמורה, כמו שכתבו התוס' (וכמו שפירש הש"ך שה סק"ו) – הלכך המתנה בטלה.

ויש לעיין, כיון שנתן סתם לפדיון בנו, מה אכפת לנו מה שחשב בלבו על מנת להחזיר, הלא דברים שבלב אינם דברים? ובתוס' כתבו הואיל וניכר הדבר מתוך מעשיו הרי זה כאומדן דעת גלוי ואינו בגדר 'דברים שבלב'. אבל קשה הלא בשעת נתינה לא היתה כל אומדנא מוכחשת? ואפשר שאומרים בכי האי גוונא הוכיח סופו על תחילתו (עפ"י חזון איש קדשים, עמ' 332).

כיוצא בזה כתב הגר"צ אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (יו"ד יב), ותלה שאלה זו במחלוקת הראשונים האם אומרים 'הוכיח סופו על תחילתו' לגלות את דעתו שבלב דמעיקרא. ומזה הוציא לענין הגרים הרבים בימינו שאינם מתנהגים כדיני התורה והמצוות, שגירותם מוטלת בספק, שמא אומרים הוכיח סופו על תחילתו שלא היתה קבלתם שלמה.

ולאור האמור נראה שאם לא ראינו שום גילוי דעת מצד הנותן שנתן על מנת לקבל בחזרה – הרי הפדיון פדיון גמור, שדברים שבלב אינם דברים. ואולם מסתימת דברי הרמב"ם (בכורים יא, ח) והשו"ע (שה"יח) אין נראה כן. וכן משמע בדברי הרב מברטנורא ז"ל שכתב שנראה מן הגמרא שאם דעת אבי הבן סומכת בודאי שיחזיר לו הכהן – אין הבן פדוי (וע"ע אבני נזר יו"ד קפב, ב).

ואולי לדעתם זה שדברים שבלב אינם דברים – לפי שאין אנו מאמינים לו שחשב אחרת ממה שגילה בפה או במעשה (וכן כתב טעם זה באגודה ר"פ ארבעה נדרים, וכ"כ הרי"ד בתשובה (מוסח"ק תשל"ה, עמ' רמג). וכן כתב בשו"ת חכם צבי (קטו), שלכך אם יש לו נאמנות 'מיגו' שכך היתה מחשבת לבו – הויין דברים), הלכך אם יודע בעצמו שלא היה בלבו לשם מתנה גמורה – אין בנו פדוי. [ומזה יש ללמוד לענין גירות, שאם יודע בעצמו שלא קיבל קבלת תורה ומצוות כהוגן, אעפ"י שלא גילה הדבר לאחרים, אליבא דאמת אין גירותו גירות].

ואולם מדברי שאר ראשונים משמע שאפילו אם האמת היא שכך היה בלבו – אין דברים שבלב כלום (ע' ריטב"א ור"ן קדושין ג; תוס' רפ"ד דגטין; מרדכי כתובות רנד בשם הרא"ם. וכן מפורש בתורי"ד קדושין ג. וע"ע בשו"ת חכם צבי סי' א. וע' במובא ביוסף דעת קדושין מט: שצדדנו שאין חולק בדבר).

עוד אפשר לבאר על פי דעת כמה מן הראשונים, שאין אומרים 'דברים שבלב אינם דברים' אלא במכר ולא במתנה, שכיון שנתן בחנם אפילו אומדן-דעת כלשהו מבטל המעשה, ואף ללא אומדנא דמוכח (עפ"י תורי"ד קדושין שם; שלטי הגבורים כתובות פ"א מהרי"א; רמ"א חו"מ רז, ד בשם יש אומרים, וע"ש בנו"כ). ולפי"ז י"ל שגם פדיון הבן דינו כמתנה (שו"ר בשו"ת אור לציון יו"ד יב שתלה נידון זה במחלוקת הראשונים).

ואולם נראה שהכהן אינו חייב להאמינו שכך היה בלבו, ויכול להשאיר אצלו את הפדיון. ובאופן זה אם ירצה האב שיחול הפדיון עתה במתנה גמורה – פדוי, וכדלהלן.

אם עתה, כאשר הפדיון ביד רבי חנינא, יסכים האב ליתנו לפדיון בנו, על מנת שלא להחזיר – ודאי בנו פדוי עכשיו. ואם אין רצון האב בהישארות הפדיון אצל ר' חנינא – ודאי אינו פדוי. ושתי הלשונות ברש"י אינם חולקים לדינא, אלא משמעות הפשט איכא ביניהו; לפירוש הראשון העיר לו ר"ח שיסכים להחליטם, ולפירוש השני החזירים ואמר לו שאין בנו פדוי. עוד יש לומר שלפי הפירוש הראשון זכה ר"ח למפרע כיון שגילה לו שאין בנו פדוי במה שעשה, והרי

אילו היה יודע האב כן היה נותן לחלוטין על כן נגלה עכשיו שנתן במתנה גמורה. ולפי הפירוש השני אין מועיל הדבר כיון שבשעת נתינה לא נתן כלום, וצריך לומר לו שהוא נותן לו עכשיו לפדיון, וגם יכול ליתן לכהן אחר (עפ"י חזו"א קדשים עמ' קסז).
 יתכן נפקותא בין שתי הלשונות, כאשר מעות הפדיון אינן בעין עתה; ללשון ראשונה הרי הוא פדוי, וללשון שניה אין הפדיון יכול לחול עתה – ע' בשו"ת משיב דבר ח"ה סוס"י נב.

'אלא אמר רב פפא: הא כדקתני טעמא יהיה לך אך פדה תפדה וכי איתמר דריש לקיש ארישא איתמר; מת לאחר שלשים יום אע"פ שלא נתן יתן, מנא לן...' נראה שדרשו את הכתוב כך: כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובבהמה לך יהיה – הויה אחת לשניהם, לבכור אדם ולבכור בהמה – אך פדה תפדה את בכור האדם – אפילו מאה פעמים [כדרך שדרשו על 'השב תשיבים' 'שלה תשלח'], כלומר גם אם אבדו המעות שהפריש קודם שבאו ליד כהן – חייב לפדות שוב, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (פעם אחת בלבד, שאינו חייב באחריותו, אם פדה בשה ומת קודם שהגיע ליד כהן).

[בספרי (ג) דרש ר' טרפון מפדה תפדה – שתי פדייות, לחי ולמת. וכיון שתנא דמתניתין דרשו לחיוב אחריות כאמור, הלכך אין לו קרא מיותר לחייב פדיון משמת, ולפיכך שאלו 'מנלן' והוצרכו לגזרה-שוה מערכין או מעולת ראייה (עפ"י משך חכמה קרח יח, טו ע"ש).
 עיקר פירוש הדרש 'פדה תפדה' אפילו כמה פעמים, מכאן שחייב באחריותו – נמצא להראב"ד בעדות ז, א].

'מה להלן יורשין חייבין...' ואפילו לא הפריש הקרבן, אם ירשו קרקע חייבים להביאה שכבר נשתעבדו הנכסים (כסף משנה ולחם משנה חגיגה א, י עפ"י הירושלמי חגיגה א). ואולם מדיוק לשון הרמב"ם יש במשמע דוקא הפריש, והעירו על כך המפרשים (שם. ויש מי שכתב שהרמב"ם פסק שאין חייבים אלא כשהפריש – ע' אבן האול זכיה ב, יד).

בספר מנחת חינוך (תצ) כתב: דוקא כשמת משעלה השחר ביום ראשון של הרגל, שכבר נתחייב בעולת ראייה ונשתעבדו נכסיו, אבל מת קודם לכן – פטורים. ויתכן לפי"ז שלכך הרמב"ם נקט 'מפריש' לפי שדיבר בהווה וסתמא דמלתא מפריש קודם הרגל, ומצוי הדבר יותר מאשר שלא הפריש ומת בבוקר הרגל [גם סתמא דמלתא מי שמת אז לא היה יכול לעלות ברגליו מהבוקר והרי הוא פטור מהראיה], אבל לדינא מודה הרמב"ם לירושלמי, וסמך על מה שכתב (מחוסרי כפרה א, ג) לענין יולדת שנתחייבה בעולה ומתה שאפילו לא הפרישה – יביאו יורשים עולתה.

דף נב

'בכל אשר ימצא לו ולא בראוי כבמוחזק' – לעומת נחלת שאר הבנים שכתוב בהם את אשר יהיה לו, ואמרו בספרי: מכאן שהבן נוטל בראוי כבמוחזק.
 רמז לדבר: את אשר יהיה לו בגימטריא: מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק.
 ואילו בבכור נאמר: ... בכל אשר ימצא לו. כי... סופי תיבות: ראוי. ולמ"ד של בכל ואל"ף של אשר הוא לא. כלומר: לא ראוי – שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי (עפ"י בעל הטורים תצא).

ולא היבם. מאי טעמא? בכור קרייה רחמנא... רבא אמר: אפילו דבין יבום לחלוקה נמי לא שקיל,